

УДК 330.1:347.77/78

О. М. ЛЕВКОВЕЦЬ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
Харків

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ
ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ:
ДИЛЕМА ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ**

Проаналізовано сучасні тенденції та закономірності розвитку трансферу технологій (ТТ). Визначено інструменти, що уможливають застосування інтелектуальної власності (ІВ) як засобу економічної агресії. Систематизовано аргументацію «за» і «проти» правового захисту ІВ. Показано суперечливий вплив системи охорони і захисту прав ІВ на процеси поширення знань і технологій.

Ключові слова: трансфер технологій, інтелектуальна власність, захист прав, суперечності, поширення знань, розвиток.

Постановка проблеми. Останніми роками у світовій науці та практиці посилюється дискусія навколо ролі інтелектуальної власності (ІВ) у сучасній глобалізованій економіці, умов перетворення її на ресурс розвитку, проблем використання ІВ як інструменту експлуатації менш розвинутого економічного простору, пошуку шляхів усунення неефективності існуючої системи охорони і захисту прав ІВ. Трансфер технологій (ТТ) є сполучною ланкою між науковим і технологічним знанням, дослідженнями та розробками і комерціалізацією їх результатів. З ефективністю ТТ значною мірою пов'язують і ефективність використання ІВ як ресурсу розвитку. За часів глобалізації означені процеси набувають особливої специфіки, що потребує ретельного дослідження для розробки системи заходів з активації такого ресурсу, як ІВ.

Для України, що прагне пройти інвестиційну стадію розвитку (запозичення технологій, абсорбція відомих технологічних знань), проблема є особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Помітними щодо цієї проблематики є роботи С. Кінселли (суперечності концепції захисту прав ІВ) [1], О. Бузгаліна та О. Калганова (негативний вплив приватної інтелектуальної власності на соціально-економічний розвиток) [2], українських учених В. Базилевича та В. Ільїна, Л. Федулової, Г. Андрощука, О. Манжури (суперечності ІВ, умови використання як ресурсу розвитку, сучасна специфіка трансферу технологій). Невирішеним залишається завдання систематизації сучасних тенденцій розвитку ТТ, неоднозначним є бачення ролі захисту прав ІВ для ефективного ТТ.

Формулювання цілей. Метою статті є: на основі аналізу сучасних тенденцій та закономірностей розвитку ТТ продемонструвати суперечливий вплив системи охорони і захисту прав інтелектуальної власності на використання останньої як ресурсу розвитку.

Виклад основного матеріалу. *Трансфером технологій* називають передання систематизованого знання про виробництво продукції, застосування процесу, надання послуги. *ТТ у широкому розумінні* означає взаємодію між партнерами, за якої хоча б один із них передає свою технологію через ноу-хау, патенти, технічне сприяння іншому, хто бажає впровадити і використати технологію для конкретної мети. Основним правилом ТТ є отримання користі на взаємовигідній основі всіма учасниками. *У вузькому розумінні ТТ* — це процес передання технологій зі сфери розроблення до сфери практичного використання (від розробника — замовнику (виробнику)).

Технології можуть бути як уречевленими (машини, устаткування, матеріали, технологічні лінії, підприємства «під ключ»), так і не уречевленими (науково-технічна інформація, знання, досвід, що набувають форми об'єктів інтелектуальної власності), мати «людське» втілення. Отже, *носіями* технологій є: персоналії (кадри), документи, машини, обладнання, продукція, що уможлиблює поширення технологій через безліч каналів (табл. 1). Будь-яка нова технологія може бути захищена одним або кількома правовими інструментами: патентом, ліцензією, ноу-хау, копірайтом, торговельною маркою. Кожен із каналів ТТ має свої переваги та недоліки, що залежать від цілей учасників, ступеня новизни технології, галузі, рівня розвитку країни-реципієнта, специфіки державної політики країн — учасниць ТТ та ін.

Форми трансферу технологій

Некомерційні (неринкові канали)	Комерційні (ринкові канали)
Проведення наукових семінарів, конференцій, виставок і т. ін., створення довідково-інформаційної літератури, комп'ютерних банків даних про науково-технічні досягнення, міграцію учених та спеціалістів, передання технологій у рамках міжнародної допомоги, реінжиніринг (розбирання виробу на елементи з метою вивчення і копіювання), використання відкритих даних патентних заявок, іншої науково-технічної інформації; промислове шпигунство, переманювання персоналу (хоча порушується умова ТТ — взаємовигідність)	Продаж технологій у матеріалізованому вигляді (торгівля товарами); іноземні інвестиції у формі технологій, створення спільних підприємств, злиття та поглинання; патентні угоди, ліцензійні угоди (як патентні, так і безпатентні — наприклад, на передання ноу-хау); науково-виробнича кооперація, спільні науково-дослідницькі проекти, інжиніринг, франчайзинг, консалтинг, контракти під ключ, контракти на управління

Прав на технологію як на окремий об'єкт не існує, *першим кроком при трансфері технології* є її розкомплектування, ідентифікація того, у яких об'єктах вона втілена, визначення переліку об'єктів, права на які передаються. За В. Кумаром, технологія включає два компоненти: 1) *фізичний* (вироблена продукція, обладнання, інструменти, креслення, виробничі процеси; 2) *інформаційний* (ноу-хау у сфері менеджменту, маркетингу, контролю якості продукції, забезпечення її післяпродажного обслуговування, підготовлена робоча сила і техперсонал) [3]. Ефективний трансфер технології передбачає отримання кінцевим користувачем не лише явно вираженого знання про загальні принципи її дії, а й цілого комплексу супутньої інформації — так званого «неявного знання». *Неявне знання* — це набір особистісних, не кодифікованих знань, що є складовою мистецтва експериментування і теоретичних навичок учених, технологів, і передається виключно у неформальні способи в безпосередніх людських контактах. Отже, і під *ТТ* можна розуміти процес передання (переміщення) з одного місця в інше як фізичного, так і інформаційного компонента [3]. Важливо підкреслити, що передання не усіх, а лише частини елементів технології є способом збереження монопольного становища на певному ринку, ускладнення для конкурентів процесів копіювання чи вдосконалення (так, німецькі машинобудівні компанії намагаються залишати у своїй країні ключовий елемент технології — наприклад, програмне забезпечення, якщо верстати виробляють у Китаї). Показово, що у Німеччині основним каналом ТТ до

країни називають обмін ученими за підтримки німецьких наукових фондів. Зокрема, йдеться про стипендію імені Феодора Лінена для молодих німецьких учених, що працювали за кордоном не менше ніж півроку і повернулись у країну (надається на 6–12 місяців) [3].

Передові технології концентруються у вузької групи високорозвинених країн (США, Японія, кілька провідних західноєвропейських країн), причому їх трансфер з боку цих держав обмежується, блокується передання неявного знання. Сучасні корпорації дотримуються стратегії, що передбачає реалізацію таких етапів комерціалізації технології (перехід відбувається у міру її старіння): 1) продаж готової продукції; 2) здійснення прямих іноземних інвестицій; 3) продаж ліцензій. Країни-лідери поступово передають технології менш розвиненим державам. Так, хоча частка США у загальному обсязі світового експорту високотехнологічної продукції скоротилась із 21 до 14% у період з 1995 по 2008 рр., утім зросла їх частка у світовому експорті інтелектуальних послуг (у 2007 р. — 185 млрд дол.) — тобто торгівлі неявним знанням. Китай же, незважаючи на те, що збільшив частку у світовому експорті високотехнологічної продукції до 20%, на власних підприємствах створює лише близько 15% доданої вартості такої продукції, займаючись передусім збіркою ІКТ-продуктів та компонентів [3].

Закономірності сучасного технологічного розвитку проявляються і у такому [4, с. 296; 5]: технологія з'являється у взаємозв'язку з іншими, що доповнюють одна одну; кожна базова технологія є ядром багатьох прикладних; відбуваються уніфікація стандартів виробництва продукції у світі, поширення так званих метатехнологій — частини інформаційних технологій нового покоління, що означають принципову неможливість для приймаючої сторони конкурувати з розробником. Прикладами метатехнологій є мережний комп'ютер (можливість доступу до інформації без відома користувача), сучасні технології зв'язку та ін. В імпортованому обладнанні можуть знаходитись приховані програмні модулі, а умовою надання ліцензії буде підключення обладнання до Інтернету (уможливлене передання інформації, яка продукція виробляється, де знаходиться обладнання). Продаж ліцензії часто супроводжується умовами, за якими покупець зобов'язується повідомляти про всі корисні зміни й удосконалення, внесені до придбанної технології [6, с. 56]. Обладнання зазвичай використовується не окремо, а у складі технологічного ланцюжка, що включає продукцію різних виробників, а між споживачем і виробником знаходиться ключовий учасник ринку — *системний інтегратор*, який підбирає необхідне обладнання, формує технологічний ланцюжок, забезпечує запуск і подальше обслуговування. Внутрішньофірмове міжнародне кооперування переорієнтовує технологічний обмін на розвиток науково-технічних зв'язків ТНК та їх підрозділів, ТНК контролюють більш як 80% світо-

вого ринку технологій. Останнім часом поширюється тенденція до створення ТНК стратегічних альянсів, наприклад, шляхом утворення так званих *патентних пулів*, що посилює *монополізацію* світового ринку технологій. Так, з осені 2013 р. компанія Samsung уклала мінімум чотири угоди про партнерство у патентній сфері (*крос-ліцензійні* угоди, що передбачають взаємний обмін ліцензіями для доступу до патентних портфелів корпорацій) з метою мінімізації ризиків виникнення патентних спорів та економії коштів на НДДКР: з корпораціями LG, Nokia, Google, Ericsson [7, с. 54–55]. Причому угоди охоплюють як існуючі патенти, так і ті, що будуть зареєстровані протягом найближчих 10 років.

Патентно-ліцензійний обмін здійснюється передусім між розвиненими країнами (так, Німеччина більше 60% патентів і винаходів продає в США і країни ЄС, купує — передусім у США; країни ЄС є покупцями 64% обсягу інтелектуальних послуг США). Річ у тім, що перешкодою для ефективного міжнародного ТТ може стати неготовність країни-реципієнта до запровадження технології (рівень технологічного, соціального розвитку, відмінності у кваліфікації працівників, у підходах до комерціалізації технологій, нерозвиненість інфраструктури, депресивний попит), причому дедалі більшого значення надається правовому захисту ІВ. Одним із головних стимулів для компаній щодо участі у ТТ є прагнення отримати інтелектуальну ренту. *Інтелектуальною рентою (ІР)* називають надприбуток від використання відтворюваних і не пов'язаних з експлуатацією природних ресурсів інтелектуальних чинників виробництва (інтелектуального капіталу), що утворюється у зв'язку з тимчасовою монополією на інтелектуальний продукт. ІР становить форму економічної реалізації власності на інтелектуальні ресурси та інноваційні продукти, форму оплати користувачем (покупцем) доступу до обмеженого на даний момент інтелектуального ресурсу [8] і утворюється за рахунок: надбавки до середньої ціни реалізації інноваційної продукції; продажу патентів і ліцензій; гудвілу. Контроль над ІР перетворюється на глобальний виграш у новому технологічному укладі.

Утім зазначені вище тенденції та закономірності технологічного розвитку уможливили реалізацію низки негативних наслідків правового захисту ІВ. У теоріях міжнародного ТТ поширеною є теза щодо неможливості ефективного трансферу без наявності у приймаючої країни потужної системи захисту прав інтелектуальної власності. З одного боку, посилення системи охорони і захисту прав ІВ, утримання від неринкових методів залучення технологій мають стимулювати їх передання більш розвиненим країнам державам-реципієнтам, стимулювати економічний розвиток і НТП. З другого — у результаті для приймаючих країн ТТ ускладнюється: вони отримують застарілі технології, втрачають внутрішній ринок внаслідок патентної екс-

пансії іноземних компаній і ресурси — внаслідок сплати інтелектуальної ренти технологічний розрив посилюється. Країни-донори технологій, маючи можливість отримувати монопольний прибуток, не поспішають витрачати кошти на дослідження і розробки, гальмується НТП. Така ситуація отримала назву *дилема трансферу технологій* [3]. Продемонструємо деякі ризики міжнародного ТТ, породжені специфікою правового захисту ІВ на міжнародному рівні.

Регулювання міжнародного руху технологій здійснюється такими міжнародними організаціями, як Світова організація торгівлі (Угода TRIPS), Всесвітня організація інтелектуальної власності, ООН (ПРООН). Сучасна світова технологічна піраміда включає кілька щаблів, вищий посідають США, Японія, 5–6 європейських країн, а ринок високотехнологічної продукції є квазіринком (монополізована структура, що регламентується ТНК). На думку дослідників джерела [9], у сучасному світі виникла нова форма приватної власності: право окремих структур ініціювати і розробляти юридичні норми і правила, тобто формальні інститути. Це уможливило для окремих країн і корпорацій вилучення глобальної ренти через інституційні новації, що забезпечують вигоди першопрохідцям. Найбільш відомий інструмент — *угода TRIPS* у рамках СОТ (про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності), що є неоднозначною, зокрема, стосовно соціально-економічних наслідків у сфері охорони здоров'я (надмірна жорсткість патентного законодавства щодо фармацевтичної продукції) [10]. Угодою встановлено мінімальні норми охорони прав ІВ, що мають бути відображені у національному законодавстві країни — члена СОТ. Уряди мають гарантувати патентний захист використанню мікроорганізмів, методів генної інженерії, ГМ-рослин, тварин, сортів рослин. Але у тому закладено значні ризики для національної безпеки країн. Уможливується патентування технологій, що вже використовуються в інших державах, а потім захищаються корпораціями як ІВ. Фактом є можливість вільного тлумачення окремих «гнучких положень» угоди. Так, Таїланд у 2006–2007 рр. видав примусові ліцензії (механізм передбачено TRIPS) на лікарські засоби для лікування ВІЛ/ СНІД та захворювань серцево-судинної системи, але потрапив до «Списку — 301» торговельного представництва США [10, с. 188]. Вітчизняними фахівцями визнається, що внаслідок вступу до СОТ Україна отримала обмеження доступу до життєво необхідних ліків і монополізацію ринку лікарських засобів [10, с. 189], втратила позиції за низкою ринків високотехнологічної продукції унаслідок патентної експансії іноземних компаній (передусім із США та Німеччини) [11]. За даними Служби інтелектуальної власності України, 49,7% заявок на реєстрацію патентів на винаходи складають заявки від *іноземних* заявників, причому більшість подана за процедурою РСТ (Договір про патентну кооперацію), у той час як серед національних

заявників лише 1 отримував патент за РСТ. Однією з причин є банальна відсутність коштів. Витрати на отримання патенту на винахід середнього рівня, його підтримку протягом трьох років складають: у ЄС — 3–4 тис. євро, у США — 7,5 тис., для Європейського патенту (8 країн) — 40 тис. [6]. У джерелі [11] наведено метод завоювання ринків транснаціональними корпораціями шляхом використання можливостей чинного патентного законодавства країн: 1) формується сильний портфель патентів, за допомогою якого блокуються науково-технічні розробки конкуруючих компаній; 2) за результатами НДДКР формуються міжнародні стандарти та технології ліцензування, у межах яких має вироблятися наукоємна продукція; 3) здійснюється потужна експансія наукоємної продукції до обраних секторів ринку; 4) придушуються не лише розробники наукоємної продукції, а й виробники, здійснюється трансформація обмеженої монополії в природну.

Іншим прикладом міжнародного регулювання ТТ, що створює можливості для прихованого впливу на конкурентів, може, на наш погляд, слугувати *Вассенаарська угода* (1996 р., спочатку — 33 країни-учасниці, до 2012 р. — 40, у т. ч. Україна), метою якої зазначена координація зусиль щодо контролю за експортом звичайної зброї та високих технологій (*технологій подвійного призначення*) до країн з нестабільними політичними режимами. Фактично кожна країна-учасник самостійно визначає, що з таких товарів готова продавати і кому [12]. Річ у тім, що під обмеження цієї угоди потрапляють більшість сучасних точних металообробних верстатів, усі види обладнання, комплектуючі для виробництва зброї, космічних, летальних апаратів, суден, іншої наукоємної продукції. Це робить технологічний суверенітет країни вельми умовним — зокрема, для України така залежність існує практично в усіх секторах інноваційної промисловості.

Наочно продемонструвати небезпечну залежність, що впливає з незначної участі країни у процесах *заснування і поширення світових стандартів виробництва* тих чи інших видів продукції, можна таким прикладом. У 2013 р. російська компанія — розробник і виробник суперкомп'ютерів «Т-платформи», що здійснювала успішну експансію на світовому ринку, потрапила до американського «чорного списку». Бюро промисловості і безпеки США оголосило про включення компанії та двох її філій у Німеччині й Тайвані до Списку організацій і осіб, що діють всупереч національній безпеці і зовнішньополітичним інтересам США [12]. Претензії висувались стосовно можливого порушення правил експорту товарів подвійного призначення. Суперкомп'ютери застосовуються у літакобудуванні, для пошуку й оцінки нафтових і газових родовищ, для проектування атомних реакторів та інших технічно складних виробів — майже всюди, де потрібне чисельне моделювання, великий обсяг обчислень, і є вкрай важливими для підтримання конкурентоспроможності

країни на ринках високотехнологічної продукції. США є світовим лідером з виробництва суперкомп'ютерів (із 500 суперкомп'ютерів у 2012 р. 251 походило із США). «Т-платформи» у 2012 р. виграла тендер на постачання суперкомп'ютера до Державного університету штату Нью-Йорк (перемігши Dell і HP), посідала 50% російського ринку і 1% — світового. «Чорний список» означає, що для компанії встановлено «презумпцію заборони» на отримання ліцензій на експорт, реекспорт, трансфер будь-яких товарів і виробів, що виготовлені у США або за технологіями США в інших країнах світу. Але усі компанії у світі використовують американські технології для виробництва чипів, необхідних для виготовлення суперкомп'ютерів. Тобто для «Т-платформи» подібні санкції означали фактично «заборону на професію». Цікаво, що до означеного Списку компанія може бути включена навіть якщо лише користувалась послугами якоїсь іншої компанії, що перебуває у чорному списку. На початку 2014 р. «Т-платформи» все ж була включена зі Списку організацій і осіб, що діють всупереч національній безпеці та зовнішньополітичним інтересам США, з неї знято експортні обмеження. Утім, як визнає ділове видання [13], успіху значною мірою сприяло підключення до розв'язання ситуації низки російських міністерств та відомств — у тому числі МЗС. Результатом розбирання стало значне послаблення позицій компанії як у РФ, так і на світовому ринку — ніша була зайнята американськими корпораціями. Отже: 1) подібні заходи щодо системоутворюючих компаній і підприємств можуть призвести до зниження конкурентоспроможності чи навіть до зникнення високотехнологічної галузі (-зей) національної економіки, тому найбільш важливі критичні технології мають розвиватись всередині країни; 2) країна, чиї технології покладені в основу стандарту виробництва певної продукції, отримує низку переваг — і не лише економічних; 3) зусилля держави мають спрямовуватись не на підтримку окремих розробок нових видів обладнання, а здійснюватись у рамках єдиного плану, що передбачатиме зв'язок виробів, які будуть виготовлятися, проектів технічного переозброєння тощо.

Проблеми технологічного розвитку беруть початок ще на стадії *НДДКР*. Найбільший корисний ефект наукового дослідження завжди був зумовлений досягненнями у сфері фундаментальних знань, а не пошуком конкретних застосувань. Підтвердженням цього є негативні тенденції розвитку сучасної науки, припинення генерування провідними країнами світу проривних інновацій, здатних забезпечити перехід світової економіки до вищого технологічного укладу і «перезапустити» процеси економічного зростання і розвитку. На Всесвітньому економічному форумі в Давосі лауреат Нобелівської премії з фізики А. Гейм заявив, що сучасна наука переживає світоглядну кризу і припинила залучати інвестиції [14]. Останні прямують до сфери прикладних

досліджень, що поглиблює наукове деградування. Дедалі частіше визнається: стагнація в науковій та технологічній сферах — реалії сьогодення і *найближчого майбутнього світової економіки*. Пошук причин здебільшого ведеться у площині природи фінансового (спекулятивного) капіталізму з його орієнтуванням на високу рентабельність і швидкий прибуток, прогнозується ланцюжкова реакція проблем розвитку наукового, а отже — технологічного, і далі — соціально-економічного. Існуючі технології вичерпали можливості подальшої екстенсивної експлуатації, нові — відсутні або не доведені до стадії промислового використання. Ліберальний капіталізм уповільнив науково-технічний розвиток, *призупинивши напрацювання фундаментального запасу знань і технологій* на десятиріччя вперед, тому найближчим часом не варто очікувати на помітну активізацію технологічного розвитку. *Серед причин*: скорочення державних витрат на наукові дослідження на 30% після завершення протистояння соціалістичної і капіталістичної підсистем світового господарства, скорочення оборонних замовлень (у ХХ ст. космічні апарати, ядерна енергетика, Інтернет, мобільний зв'язок з'явилися у рамках військових досліджень або державних програм, а вже потім відбувалась комерціалізація технологій бізнесом); зміна системи цінностей; зосередження приватних компаній на вдосконаленні існуючих технологій і пошуку шляхів отримання ренти через використання системи захисту прав інтелектуальної власності (так, Samsung і Apple витратили на патентні суди більш як 20 млрд дол., на фундаментальні ж дослідження — лише 5 млрд [14]); гонитва за швидкою окупністю інвестицій і зниженням ризиків. Стартапи спрямовують зусилля на вкладення в існуючі розробки, у те, *на що є запит ринку*. Венчурні інвестори не схильні виділяти кошти на проект, термін окупності якого складає більше трьох років, що переорієнтовує ринок у бік низькотехнологічних проєктів. Так, до списку 12 найдорожчих стартапів найвідомішого кластеру США «Кремнієва долина» у 2011 р. увійшли проєкти створення музичних Інтернет-сервісів, online — бронювання апартаментів, магазинів предметів розкошу [15]. Еволюція економічних форм разом із інформаційно-комунікативними змінами призвела до *симулювання інновацій*. Не секрет, що сучасні ціни дедалі більше втрачають зв'язок із реальними економічними процесами і часто формуються зусиллями фінансових спекулянтів.

Фінансовий капітал спрямувався у сферу ІВ, створивши їй грошові рамки і мотиви [9]. У джерелі [16] нами розглянуто основні недоліки сучасної *патентної* системи, що перетворюють ІВ не на ресурс розвитку країн та світової економіки в цілому, а на джерело монопольної ренти окремих компаній (передусім ТНК). Утім, діюча система захисту авторських і суміжних прав також гальмує ТТ, розповсюдження знань, із сфери суспільного надбання вилучається дедалі більше творів мистецтва, наукових праць; винагороду ж зде-

більшого отримують не творці, а різні організації, що визначаються як такі, що «захищають права правовласників» (причому автором з ними має бути укладений договір, інакше роялті залишаються в інституційних посередників) [17]. Так, у РФ Російський союз правоволодільців отримує 1% вартості кожного компакт-диску, мобільного телефону, ноутбуку і т. п. — лише тому, що ці пристрої теоретично можуть бути використані для копіювання і відтворення неліцензійних творів, а згадана організація буде з такими порушеннями боротись (авторам перераховується лише 15% отриманих надходжень). У дослідженнях Е. Хоффнера обґрунтовується висновок, що технологічна революція в германських державах на початку XIX ст. викликана була саме свободою книгодруку і відсутністю ексклюзивного «інтелектуального права», що *стимулювало поширення знань*, технологій: на відміну від Британії (де книги через дороговизну були доступні лише обраним), за умов вільної конкуренції видавались дешеві книги, реформувались наука і освіта. Саме *на-явність численної читацької аудиторії* стимулювала авторів і видавців. Найбільш розвиненими наприкінці XIX — початку XX ст. хімічна і фармацевтична промисловості були також у Німеччині за відсутності патентів на хімічні препарати і фармацевтичні товари (патенти поширювались лише на виробничі процеси, але не на продукти — тож компанії конкурували, створюючи якісну продукцію) [18, с. 56]. Фармацевтична промисловість Індії з'явилася та отримала розвиток за відсутності захисту прав ІВ на продукцію [10, с. 186]. У табл. 2 наведено результати систематизації найбільш поширених на сьогодні аргументів «за» і «проти» захисту прав ІВ. Розширення другої групи аргументів є проявом сучасного загострення суперечностей ІВ.

Таблиця 2

Аргументи «за» і «проти» захисту прав ІВ

[1, 2, 4, 16 та ін.]

Аргументи «за»	Аргументи «проти»
<p>1. Із позицій природного права [1]: результати розумової праці потребують захисту аналогічно захисту власності на матеріальні блага, індивід має природне право на результати своєї праці</p>	<p>1. Суб'єктивним є визначення межі між ідеями, що підлягають і не підлягають захисту, термінів захисту; винахідник і дослідник-теоретик докладають розумових зусиль: чому один винагороджується монопольними правами, а інший — ні? [1] Об'єкти, що захищаються правами ІВ, не є рідкісними, рідкісність створюється штучно, це надає частковий контроль над власністю інших людей</p>

Аргументи «за»	Аргументи «проти»
<p>2. Із позицій утилітаристської концепції [1] (мають обиратись такі рішення, що максимізують суспільний добробут):</p> <p>а) ефект безбілетника зменшує кількість вироблених інтелектуальних благ, монополне ж право власності на винаходи, твори мистецтва <i>стимулюватиме авторів до творчості</i>. Адже жодне підприємство, що створило інновацію, не здатне абсорбувати всі можливі вигоди від неї;</p> <p>б) наука не входить у сферу ІВ, тож гальмування розвитку не відбуватиметься;</p> <p>в) споживач отримує <i>якісну та безпечну продукцію</i>, зменшення асиметрії інформації;</p> <p>г) <i>повернення коштів</i>, витрачених на дослідження і розробки, освоєння новації, <i>стимулювання інвестицій в інновації</i>;</p> <p>д) <i>сприяння поширенню знань</i> (патентоотримувач має розкрити сутність винаходу; ліцензування як спосіб комерціалізації ІВ часто супроводжується переданням і неявного знання)</p>	<p>2. Неочевидним є вигравш суспільства внаслідок зростання практичних винаходів за рахунок скорочення теоретичних досліджень, правовий захист ІВ відволікає значні ресурси, гальмується розвиток:</p> <p>а) ІВ перетворилась на <i>гальмо розвитку</i>, оскільки ставить перешкоди для більш широкого використання основного ресурсу сучасного виробництва; одержання прибутку, матеріальної винагороди як головні цілі і мотиви діяльності вступають у конфлікт з умовами внутрішньої мотивації праці;</p> <p>б) монополізація ринку дестимулює інноваційну активність, переорієнтує діяльність на здобуття і захист прав власності, на швидкоокупні дослідження. Режим комерційної таємниці, патентування гальмують розробку іншими учасниками ринку більш дешевих, якісних товарів. Дослідження зосереджуються виключно у тих сферах, де результати принципово можуть патентуватись;</p> <p>в) блокування перспективних напрямів НДДКР конкурентів шляхом використання: патентів, що блокують; патентів, що дезорієнтують; парасолькових патентів. Обмеження опису інформацією, що не дозволяє повністю розкрити зміст винаходу, приховування неявного знання. Поширення патентного тролінгу;</p> <p>г) централізація приватної ІВ (патентні пули) звужує сферу застосування результатів НДДКР, стримує поширення технологій, що можуть мати важливе гуманітарне, економічне значення;</p> <p>д) інтелектуальний продукт є одночасно результатом індивідуальної діяльності творця та його діалогу з <i>усіма</i> учителями, колегами, авторами прочитаних книг і т. п. У результаті діяльності найманих творчих працівників відбувається створення всезагального культурного багатства працівником-творцем, і привласнення цього багатства капіталом-корпорацією, безкоштовне привласнення нею культурних благ [2]</p>

Зазначена специфіка сучасних процесів ТТ має бути врахована при розробці заходів державного регулювання ТТ, що пов'язано із: забезпеченням національної безпеки (особливо щодо зброї та технологій подвійного призначення); реалізацією науково-технічної та інноваційної політики (визначення переліку критичних технологій; експертиза технологій, що імпортуються і т. ін.); прагненням утримувати технологічне лідерство (новітні технології можуть утримуватись на території країни адміністративними методами до появи новітніх зразків, що міститимуть інтелектуальну ренту і замінять попередні; наприклад, у США є обмеженням трансфер за 12 групами критичних технологій [3]). Як правило, по мірі переходу країни на більш високий технологічний рівень відбувається посилення захисту прав ІВ, оскільки це дозволяє не лише отримати доступ до передових технологій, а й *забезпечити охорону власних* [19, с. 120]. Можна навести приклад Китаю як країни, що досягла успіхів, вдаючись і до неринкових методів доступу до новітніх розробок (копіювання, реінжиніринг, промислове шпигунство), утім сьогодні посилює захист прав ІВ. Для країни наздоганяючого розвитку, що орієнтується передусім на запозичення технологій, важливо, щоб такі технології ставали джерелом розвитку суміжних, але вже на території держави, зусиллями її вчених та інженерів. На наш погляд, заслуговує на увагу знов-таки досвід Китаю, що донедавна робив ставку саме на запозичення технологій: вимоги до іноземних інвесторів щодо передання технології як умова доступу на ринок, стимулювання створення спільних підприємств, а не дочірніх чи філій іноземних компаній (через пільги, уможливлення доступу до державних замовлень) [3; 19]. Недостатня регламентація відносин ІВ, державного регулювання ТТ посилюють ризики втрати ресурсів розвитку. Так, у 2003–2007 рр. в Україні фізичними особами було зареєстровано права промислової власності на елементи та технології використання станції радіолокаційного стеження «Кольчуга», що створені були бюджетним коштом, у результаті чого ДАХК «Топаз» перераховувала їм близько 2/3 прибутку від реалізації зазначених комплексів [6].

У світі поширюється тенденція формування високоефективних інноваційних середовищ у вигляді *мережних партнерств*, що пов'язують структури, які займаються дослідженнями, технологізацією розробок, промисловим випуском і комерціалізацією продукції (сучасний варіант кластеру), моделі «відкритих» інновацій. На наш погляд, тут міститься певний потенціал щодо розв'язання «дилеми ТТ». Г. Чесбро модель «*відкритих*» інновацій визначає як діяльність, у якій компанії активно використовують зовнішні ідеї та технології у власному бізнесі і дозволяють іншим компаніям користуватися їх ідеями, що не реалізовані на практиці, та комбінувати

внутрішні й відкриті інноваційні ідеї [20, с. 19]. У компанію надходить потік пропозицій від творчих агентів, на ринок транслюються результати корпоративних розробок (щоправда, некритичних для власного бізнесу). До парадигми відкритих інновацій переходять у таких секторах: автомобілебудування, комп'ютери, програмне забезпечення, біотехнології, фармацевтика, комунікації, банківські і страхові послуги, зброя. Основним завданням інноваційної мережі є *вихід на спеціалізовані комунікативні простори* (наприклад, фармацевтична компанія віддає на доопрацювання підрядникам певні молекули на ранній стадії розробки ліків; наразі успіху реєстрація і комерціалізація проводяться спільно, але на різних ринках) [15, с. 50]. Дедалі більшого поширення у світі набувають *технологічні платформи* (ТП) — комунікаційні майданчики для взаємодії бізнесу, науки, споживачів, держави щодо узгодження дослідницьких пріоритетів країни з потребами національної економіки для гарантування перетворення знань, акумульованих у ході досліджень, у технології, товари і послуги. Сьогодні активно ведеться і пошук шляхів надання винагороди творцям без застосування системи репресивного захисту прав [17; 18]. Один із механізмів — система *краудфандингу* (збір добровільних пожертв на реалізацію цікавого споживачам проекту через Internet; продукти, створені в такий спосіб, часто поширюються на основі вільної ліцензії, що дозволяє уникнути дублювання творчих зусиль і поєднати їх для роботи над складними проектами). Цікавою є пропозиція [21, с. 154] стосовно того, що захист ІВ у країнах, які розвиваються, не має зводитись до патентування й ліцензування, його складовою має стати принцип платності за «відтік умів» (компенсація витрат країни на підготовку фахівця плюс не отримані вигоди за 5–6 років його роботи).

Висновки. Закономірності сучасного ТТ є такими, що ускладнюють для технологічно менш розвинених країн просування за щаблями світової технологічної піраміди, посилюється монополізація світового ринку технологій. Посилення охорони і захисту прав ІВ мають стимулювати ТТ, економічний розвиток і НТП. Але в результаті ТТ ускладнюється, для менш розвинутих держав існують ризики втрати ресурсів розвитку, технологічного суверенітету; країни ж — донори технологій, отримуючи монопольні прибутки, скорочують витрати на НДДКР, гальмується НТП. У рамках міжнародного регулювання ТТ існують можливості застосування ІВ як інструменту економічної агресії, гальмування поширення знань. З одного боку, права ІВ сприяють поширенню знань, з другого — на сучасному етапі розвитку світової економіки відносини ІВ починають вступати у суперечність із продуктивною силою інтелектуальної праці. Централізація приватної ІВ звужує сферу застосування результатів НДДКР, стримує поширення технологій. За умов скорочення фундаментальних досліджень основним імпульсом до роз-

виту має бути передання існуючих технологій якомога більшої кількості користувачів, утім діюча система охорони і захисту прав ІВ переорієнтувала ТНК навпаки — на блокування таких процесів, що гальмує ТТ, нівелюючи потенціал ІВ як ресурс розвитку. Актуальними є зміни у напрямі стимулювання поширення ареалу використання сучасних технологій, дослідження щодо відповідного реформування сфери охорони і захисту прав ІВ. Перспективним є використання потенціалу інноваційних мережних об'єднань, технологічних платформ. Вибір оптимальних каналів ТТ для України буде залежати від чіткого формулювання цілей і пріоритетів інвестиційної та інноваційної політик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кинселла Стефан. Против интеллектуальной собственности [Електронний ресурс] / Стефан Кинселла. – Режим доступу: www.globallib.ru/read.php?id=262872.
2. Бузгалин А. Эксплуатация XXI века [Електронний ресурс] / А. Бузгалин, А. Колганов // Свободная мысль. – 2012. – № 9–10. – Режим доступу: www.svom.info/collection/5/.
3. Эксперт (еженедельник). – 2012. – № 12 (795) Специальный выпуск: «Трансфер технологий» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expert.ru>.
4. Федулова Л. І. Економіка знань : підручник / Л. І. Федулова / НАН України; Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2009. – 600 с.
5. Федулова Л. І. Інноваційна політика : підручник / Л. І. Федулова, А. А. Мазаракі, Г. О. Андрощук. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 604 с.
6. Андрощук Г. Комерціалізація технологій подвійного призначення: досвід США / Г. Андрощук // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2013. – № 1. – С. 51–65.
7. Беседа Я. Патентный пул / Я. Беседа // Инвестгазета. – 2014. – № 4. – С. 34–35.
8. Касьянова А. К. Роль интеллектуальной ренты в современной экономике [Електронний ресурс] / А. К. Касьянова. – Режим доступу: <http://innclub.info/wp-content/uploads/2012/02/касыянова.doc>.
9. Лемещенко П. С. Институт рынка и ограничения научно-инновационного потенциала / П. С. Лемещенко // Постсоветский институционализм: десять лет спустя : монография : в 2 т. / под ред. В. В. Дементьева, Р. М. Нуреева. – Донецк : ГВУЗ «ДонТУ», 2013. – Т. 2. – С. 216–239 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bsu.by/Cache/pdf/525843.pdf.
10. Пашков В. М. Проблеми застосування окремих положень угоди TRIPS на фармацевтичному ринку / В. М. Пашков // Вісн. НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2013. – № 4 (15). – С. 184–195.
11. Мосов С. Патентна експансія як інструмент завоювання товарного ринку України: мовою статистики / С. Мосов // Інтелект. власність. – 2013. – № 10. – С. 19–30.

12. Фадеев В. Русскому хайтеку указали на место / В. Фадеев // Эксперт. – 2013. – № 13 (845) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru>.
13. Механик А. Русские все-таки идут / А. Механик // Эксперт. – 2014. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru>.
14. Сивоконь П. Перед рассветом / П. Сивоконь // Инвестгазета. – 2013. – № 30–31. – С. 30–32.
15. Карпов А. Инжиниринговая платформа для трансфера технологий / А. Карпов // Вопросы экономики. – 2012. – № 7. – С. 47–65.
16. Левковець О. М. Сучасні трансформації інституційних умов функціонування сфери інтелектуальної власності / О. М. Левковець // Вісн. НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2013. – № 4 (15). – С. 84–98.
17. Петров И. Кто пишет песни для ветра? / И. Петров // «2000». – 2014. – 16 мая. – С. 5.
18. Микеле Болдрин. Интеллектуальная монополия несовместима с экономическим прогрессом / Микеле Болдрин // Интелект. власність. – 2012. – № 8. – С. 54–58.
19. Голиченко О. Модели развития, основанного на диффузии технологий / О. Голиченко // Вопросы экономики. – 2012. – № 4. – С. 117–131.
20. Федулова Л. І. Україна у міжнародному науково-технологічному співробітництві: участь у спільних проектах / Л. І. Федулова, Т. М. Юхновська // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 19–35.
21. Манжура, О. В. Интеллектуальная собственность как чинник економіки знань : монографія / О. В. Манжура. – Полтава : ТОВ НВП «Укрпромторгсервис», 2011. – 179 с.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2014.

Е. Н. ЛЕВКОВЕЦ

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ КАК РЕСУРС РАЗВИТИЯ: ДИЛЕММА ТРАНСФЕРА ТЕХНОЛОГИЙ

Проанализированы современные тенденции и закономерности развития трансфера технологий (ТТ). Показаны инструменты, позволяющие использовать интеллектуальную собственность (ИС) как средство экономической агрессии. Систематизирована аргументация «за» и «против» правовой защиты ИС. Продемонстрировано противоречивое воздействие системы охраны и защиты прав ИС на процессы распространения знаний и технологий.

Ключевые слова: трансфер технологий, интеллектуальная собственность, защита прав, противоречия, распространение знаний, развитие.

O. M. LEVKOVETS

PhD. in Economics, associate professor, associate professor of Department of Economics, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

**INTELLECTUAL PROPERTY
AS A RESOURCE OF DEVELOPMENT:
CONTRADICTIONS OF TECHNOLOGY TRANSFER**

Problem setting. The discussion on a role of intellectual property (IP) in the contemporary globalized economy and inefficiency of the existing system of supervision and protection of the IP rights is heightened in the world science and practice. Efficiency of usage of IP as a resource of development is deeply related to efficiency of technology transfer (TT). Under conditions of the globalization the mentioned processes obtain a peculiar specificity, which needs thorough research.

Recent research and publications analysis. The works of S. Kinsella (the contradiction of the concept of intellectual property rights protection), O. Buzghalin and O. Kolganov (the negative influence of private intellectual property on social and economic development), O. Mazhura, V. Bazylevych, V. Ilin, L. Fedulova, H. Androshchuk (the contradictions of IP, modern specificity of TT) are appreciable in the process of research of the mentioned problem. The problem of systematization of the modern tendencies of TT development has been unsolved. Perception of the role of IP rights protection for effective TT is ambiguous.

Paper objective. Demonstration of the controversial influence of the system of supervision and protection of IP rights on the usage of the system as a resource of development on the basis of analysis of the contemporary tendencies and the regularities of development.

Paper main body. Technology transfer is transfer of systematized knowledge on production, application of a process, and providing of services. The scientists divide TT channels into the commercial (market) and the non-commercial channels. Technology includes tangible and intangible components. Effective TT consists of obtaining of the so-called “implicit knowledge”. Transfer of only a share of elements of technology is a way of monopolistic position maintenance. Nowadays the most progressive technologies are concentrated in the small group of high-developed countries. In these countries TT is controlled and transfer of implicit knowledge is blocked. Technology appears in interrelation with other technologies. Unification of the standards of goods production in the world and expansion of mega technologies occur. Monopolization of the world market of TNC technologies is intensified. Innovative network partnerships form. Intensification of the system of supervision and protection of IP rights should encourage TT between the more developed countries and the countries-recipients, economic development, and the scientific and technical progress. However, as a result, TT becomes more complicated for the receiving countries. The risks of a development resources loss are intensified. Gaining monopolistic incomes from IP rights realization, the countries-donors of technologies reduce costs for

researches. As a result, the scientific and technical progress slows down. There are opportunities of usage of IP as an instrument of economic aggression, knowledge expansion retardation in terms of the international and the state regulation of TT. TT is ineffective in the industry of scientific and research and research and construction developments.

Conclusions of the research. At the modern stage of development of the world economy relationships of IP collide with the productive force of intellectual labor. Protection of IP rights retardate TT more and more, turning IP from a resource of development into an instrument of TNC markets monopolization. Changes of directions of encouraging of expansion of modern technologies implementation and research of responsible reformation of the area of supervision and protection of IP rights are topical.

The main abstract of a paper

Abstract. The contemporary tendencies and regularities of TT development are analyzed. The instruments enabling usage of IP as an instrument of economic aggression are determined. Pros and cons of IP rights protection are systematized. The controversial influence of the system of supervision and protection of IP rights on the processes of expansion of knowledge and technologies are presented.

Key words: technology transfer, intellectual property, protection of rights, contradictions, knowledge expansion, development.